

Individ og Samfund.

En Indledningsforelæsning til Socialvidenskaben.

Af Dr. **Claudius Wilkens.**

I. **Almindelig Indledning.** Den Grundtanke, der bærer Socialvidenskaben, er den, at det menneskelige Samfund er en real Organisme, hvis formdannende Celle er Individet eller, i fyldigste Forstand, Familien; — en Organisme, der væsenlig er en Fortsættelse af det samme Organisationens og Udviklingens Princip, der gaar igjennem hele Naturen; hvis Udviklingslov altsaa er Fremgangen fra Nødvendighed til Frihed, fra Bestemthed ved Andet til Selvbestemmelse, og hvis Udviklingsbetingelser og Udviklingsmaalestok er den samme som i den enkelte fysiske Organisme (en Plante- eller Dyr-Organisme) nemlig stigende Differentiation og Association, Forgørelse og Forening, Forskjælsætten og Enhedsætten; en Organisme, der fremfor Alt følger Arbejdsdelingens og Arbejdsforeningens store biologiske Lov, saa det ikke blot er økonomisk, at Samfundets Udvikling og Væxt er betinget ved Arbejdets stigende Forgørelse under stigende Forening, men juridisk-moralsk, politisk og intellektuelt, kort sagt socialt. Og naar Samfundet saaledes maa ses som et stort, levende og besjælet Legeme, da er det ikke blot en Analogi, der henter sin Styrke i den Erkjendelse af den videnskabelige Livslære, at enhver fysisk Organisme er ikke en udelt Enhed men tvertimod en Mangfoldighed af relativt selvstændige Celler (Elementær-Individer), der

under deres relative Selvstændighed, hver tildels førende sit eget Liv, dog virke mod det samme Enheds-Maal og, eftersom Organismen er højere, desto mere fordele Arbejdet mellem sig og saaledes netop hensigtsmæssigere, α : med mindre Krafttab, tjene Enheden; — naar Samfundet saaledes maa ses som et stort Legeme, da er det ikke blot en Analogi, men en Realitet, ikke et Billede, men en Virkelighed. Det er et stort, levende og besjælet Legeme, som den enkelte fysiske Organisme bestaaende af Celler, i Samfundet Individier eller Familier, og Inter-cellularsubstans, den Mellemsubstans, som Cellerne afsætte mellem sig og ophobe og bruge til Ernæring, (i Samfundet Kapitalen, den faste som den flydende og den reelle som den idelle) og som den fysiske Organisme ejendommelig betinget, omformet og tilpasset ved Forholdet til Naturen; — en Organisme, der i stor Almindelighed følger den organiske Naturs, Livets Love (Arbejdsdelingens Lov, Kampen for Tilværelsen, Nedarvingens og Tilpasningens Love o. s. v.), kun saaledes omformet, at Friheden, Fornuften, Hensigtsmæssigheden her er mere gjennemgaaende end i den fysiske Organisme, hvad der igjen har sin Grund i, at Vexelvirkningen her mere er indirekte end direkte. En Organisme er det menneskelige Samfund, og det frembyder da ogsaa de samme væsentlige Hovedsider som den fysiske Organisme, en økonomisk, svarende til den fysiske Organismes fysiologiske Side (Ernæringssiden), en retslig-sædelig, svarende til den enkelte Organismes morfologiske Side (Formdannelses-siden) og en politisk, svarende til den enkelte Organismes tektologiske Side (Individualitetsbestræbelsens Side)*),

*) Se Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft von P. L. (Poul von Liliensfeld). 1ster Theil. Mitau 1873.

de tre Sider, som man allerede finder og maa finde i den sociale Organismes formdannende Celle, Familien, af hvilken da ogsaa Samfundet er fremgaaet, som den mest komplicerede enkelte Organisme altid fremgaar af en enkelt Celle*). Og naar Videnskaben først sent har faaet Blik paa denne, den sociale, Organisme, da har dette sin Grund i, at den for det umiddelbare Syn i Forhold til den enkelte Organisme frembyder som et omvendt Fænomen, idet man ved den fysiske Organisme først umiddelbart ser den sammenhængende Masse og sidst opdager Cellen, den levende Mangfoldighed, medens man ved den sociale Organisme først faar Blik paa Mangfoldigheden, de spredte Individuer, og sidst opdager det uhyre Væv af ideale Baand, der sammenbinder disse, sidst ser Enheden. Og denne Vanskelighed forøges jo desuden ved den Omstændighed, at Betragteren af de sociale

---

*) I sit inderste Dyb er denne Organisme endnu gaadefuld, hemmelighedsfuld og mystisk. Vi skulle blot minde om den Maade, hvorpaa Ligevægten mellem Kjønnene, den store Grundbetingelse for Monogamiet, tilvejebringes: ved at der stadig fødes c. 105 Drengbørn mod 100 Pigebørn, hvad der er nødvendigt, fordi Drengbørn har en vis mindre Levesandsynlighed end Pigebørn. Endvidere om den mærkelige Omstændighed, at Menneskeheden altid, naar den var bleven decimeret ved forfærdelige Sygdomme og sociale Eruptioner som Pest, Krig o. s. v., har vist sig at være i Besiddelse af en forunderlig Foryngelsens og Frugtbarhedens Kraft, saa man skulde tro, at det samme Total-Liv, nu ligesom fordelt paa et færre Antal Individuer, var bleven stærkere i de enkelte — en gaadefuld Antydning af Livets Enhed. Og endelig maa vi minde om det endnu mere gaadefulde, at der altid i et Samfund, hvor Mændenes Antal var bleven betydelig decimeret, har vist sig en virksom Tendens til at udjævne Forskjellen i Kjønnenes Antal ved en endnu stærkere Overfødsel af Drengbørn end den sædvanlige. Vi faa her en stærk Fornemmelso af, at vi, tilsyneladende spredte Individuer, dog alle udgjøre ét Legeme.

Fænomener selv er en Celle i dette store organiske Væv og her forholder sig som en enkelt, som bevidst tænkt Celle i den enkelte fysiske Organisme, der maaske ogsaa vilde tvivle om Helhedens Realitet. Først da Biologien, Livslæren, fandt det nødvendigt at oplyse den enkelte Organismes Liv ved at sammenligne den med Samfundet og betragte den som en organisk Stat, et organiseret Samfund, og Moralstatistiken begyndte at udkaste en (forhastet) Lovgivning for Samfundet, opfattet som sammenhængende Masse*) blev Banen brudt for den nye Videnskab, Sociologien, der tidligere enten havde hvilet i Historiefilosofiens altfor ideale, altfor almindelige Svøb, eller ført en fattig og kummerlig Barndom i den Anvendelse af de økonomiske Love paa Samfundet, der kaldes den økonomiske Politik.

II. Samfundets Grundlov: Vexelvirkning, betinget ved Differentiation og Association. Skal Samfundet ses som en real Organisme, maa den vigtigste Lov, Grundloven, være Loven for den gjensidige Afhængighed mellem det Hele og Delene og Delene indbyrdes, det er: den dobbeltsidige Vexelvirknings Lov: Loven for Vexelvirkningen mellem Samfundet og Individet og Individene indbyrdes. I denne dobbeltsidige Vexelvirkning har Individet, økonomisk som intellektuelt og moralsk, sit Liv, sin Udvikling, sit Livs Arbejde og sit Livs Glæde; ud fra den faar hele Livet sin Farve. Men Vexelvirkning forudsætter altid et dobbelt: relativ Forskjel og relativ Enhed, og Samfundets Væsen og Udvikling beror paa Differentiation og Association, paa Forgrening og Forening; og idet

---

*) Se Ad. Quetelet: *Du système social et des lois, qui le régissent.* Paris 1848. og A. v. Oettingen: *Die Moralstatistik.* Erlangen 1868.

Samfundet udgaar fra Individet, maa denne Forskjel og Enhed søges i Menneskets Væsen. Differentiationen har sin Grund i Individualitetens Væsen og farverige Forskjel: hvert Individ er anlagt paa at udvikle sin ejendommelige, originale Personlighed, vorde et unicum; og Associationen har sin Grund i Individets medfødte sociale Natur; kun i indholdsrig Vexelbestemmelse med sine Medmennesker udvikles Mennesket; kun ved Forholdet til et andet, der dog er det selv, et Du, der dog er et Jeg, bliver Mennesket sig bevidst som Menneske. Differentiationen og Associationen er lige oprindeligt anlagte i Mennesket. Jo ejendommeligere Individet er under sin Enhed og Sammenhæng med det store Hele, desto rigere udviklet er det; jo større Leddelingen i det menneskelige Samfund, økonomisk Arbejdets Deling, moralsk Livsanskuelsernes Forskjel, politisk Individets relative Frihed og Ret, er under Enheden, desto mere udviklet er Samfundet, og er det ifølge den samme Lov, der gjælder for den fysiske Organisme. Jo højere Organismen er i Tilværelsens Udvikling, desto større er Forskjellen i Cellernes og Organernes Udvikling og Funktioner under stigende Enhed. Planten, som Mennesket, er en Cellestat, men Differentiationen og Enheden er langt større i den menneskelige Organisme: den er et langt rigere Funktionernes System. Fysisk som social Organisation beror netop paa, at de forskellige Virksomheder, der fordres til det Heles Opretholdelse, udføres af forskellige Organer, der dog alle tjene det samme Maal; thi kun saaledes udføres Virksomheden med det mindste Krafttab, altsaa med den største Kraftvirkning, og dette er Begrebet af organisk Hensigtsmæssighed. Og det videnskabelige Kjendetegn paa Organismens Udvikling, det er: dens Plads i Hen-

sigtmæssighedens stigende Række, er netop Virksomhedernes og Organernes Mangfoldighed (Differentiation) i deres Samvirken til det samme Enhedsresultat (Association). Det er Livets store biologisk-sociologiske Lov, og uden Forstaaelse af den gives der ingen Forstaaelse af den sociale Organisme.

Vexelvirkning, betinget ved Differentiation og Association er den sociale Organismes største Udviklingsbetingelse, thi det er Organismens. Den direkte Forstaaelse af denne Sandhed ligger nær for Haanden. Thi enhver vil erkjende, at den nyere Tids Rigdom, materiel som intellektuel, er betinget ved den større materielle Vexelvirkning: ved Udvikling og Ophobning af alle Arter af reale Kapitaler, og den større intellektuelle Vexelvirkning: ved Udvikling og Ophobning af de intellektuelle Kapitaler (de symbolske Goder: Kunstværker, literære og videnskabelige Værker, Sprogkundskab o. s. v.). Men den direkte Forstaaelse kan fordybes ved den indirekte. En Flerhed af Individuer, der levede hver for sig, arbejdede hver for sig, hver især i økonomisk, juridisk, moralsk Forstand sin egen Herre, vil Ingen kalde et Samfund. Her savnes baade Forskjel og Enhed, enhver Vexelvirkning, og Begreberne moralsk, juridisk, økonomisk Liv har her ingen Gyldighed. Tilstanden er umulig. Men lad det være en Hob af Familier, der leve hver for sig, sit eget Liv; der er endnu ikke et Samfund. Og dog vil man have en Fornemmelse af, at der i Familien laa en Samfundets Spire, en formdannende Celle, der i sig selv var en lille Organisme. Her var Forskjel og Enhed. Her var i økonomisk Forstand Spiren til en Arbejdets Deling: Hustruens eller Kvindens Gjerning var dog gjerne en anden end Mandens, og her var Association i denne

Differensation: deres Gjerning forudsatte og understøttede gjensidig hinanden; her var Spiren til en moralsk-retslig Ordning: en Kreds af Sædvaner og Rettigheder ere i deres Begyndelse; endelig Spiren til en politisk Ordning: Familiefaderen repræsenterende Magtens, Enhedens Princip. Kort sagt, her er en Begyndelse til Samfundets tre store Sider: den økonomiske, den retslig-sædelige og den politiske, og alle disse Virksomheder baarne af, hvad der svarer til Nervesystemets Virksomhed i den fysiske Organisme, en vis intellektuel Vexelvirkning. Her er en social-organisk Celle, en Samfundscelle, og ud fra denne er den sociale Organisme fremgaaet. — Og vi fortsætte Tanken. Lad os tænke os en Vrimmel af saadanne Celler, der beboede et vist afgrænset Omraade af Jordkloden, forbundne ved en stærk Centralmagt, i et absolut Despoti f. Ex., men forøvrigt levende hver for sig sit eget ensartede og ensformige Liv, aandelig som fysisk bundne til en bestemt Plet, var det et Samfund? Her var Enhed, men ringe Forskjel, og Vexelvirkningen manglede saa fuldstændig, som den kan mangle med hin Enhed til Forudsætning. Er der end Noget, der berettiger til at kalde det et Samfund (den politiske Side — Magtenheden), saa savnes dog det Væsenlige; fremfor Alt Differensationens Farverigdom og levende Udviklingsbetingelse. Det er et begyndende Samfund. Men nu det modsatte Tilfælde: uendelig Vexelvirkning som i det moderne Samfund; Vexelvirkning i økonomisk, juridisk-sædelig, politisk og intellektuel Forstand, men uden Enhed, i alt Fald saa vidt som Enheden kan mangle under Forudsætning af Vexelvirkningen. Her er Vexelvirkning og Forskjel i rigt Maal, men ingen Enhed, og det bølger og svimler for Individet; her er et sig opløsende Samfund, en Form af den sociale

Revolution. Saaledes tildels i Revolutionsperioder: Samfundet skyder maaske nye Dannelser, men opløser for en kortere eller længere Tid al Struktur.

Altsaa: Differentiation og Association, Mangfoldighed og Enhed er nødvendig, naar der skal være Tale om et Samfund. «Menneskets eneste Fornødenhed er Forening med sine Medmennesker, og den eneste store Hindring for denne Fornødenhed er Mangelen paa hin Forskjel, der fremgaar af Arbejdets Deling og gjør Associationen nødvendig»^{*)}. I rene Agrikulturstater er Menneskenes Beskæftigelse lidet uensartet; Anskuelserne altsaa ogsaa væsentlig de samme, og Tanken har en vis Tilbøjelighed til at stagnere. Hvor der ingen levende Forskjel er i Arbejdet, det være nu Haandens eller Aandens, er der heller ingen Differentiation og Farverigdom i den Arbejdende, altsaa ingen personlig og ingen social Udvikling. I et Samfund derimod, i hvilket der er udviklet ikke blot Agerbrug, men en særegen Industri og Handel, finde vi en Livlighed og Udvikling, der ogsaa vækker det intellektuelle Liv, som i en væsentlig Grad er Udviklingens Impuls. «Jo større Mangfoldigheden af Beskæftigelse er, desto større er ogsaa Efterspørgselen efter aandeligt Arbejde, desto forskjelligere er Samfundets Dele og desto fuldkommnere det Hele» (Carey). Forskjel er altid Betingelse for Association; Landmanden har ingen Trang til at associere sig med andre Landmænd, men vel med Industrien, Handelen o. s. v.; ved denne Association vinder hans Arbejde i Udbytte, og mangfoldige Fornødenheder, der før ikke

---

^{*)} Carey: Lehrbuch der Volkswirtschaft und Socialwissenschaft. Deutsche Ausg. v. Dr. Karl Adler. Wien 1870. S. 154.

kunde tilfredsstilles, kunne nu finde Tilfredsstillelse. Differensation og Association er det økonomiske Livs røde Traad. Og saaledes intellektuelt. Den nyere Kulturs umaadelige Overvægt over enhver tidligere er betinget ved den uendelige Vexelvirkning, som nu finder Sted ikke blot mellem Individerne indenfor det samme Samfund, men mellem de forskjellige Samfund. Forskjel i Anskuelse, Modsigelse, er det intellektuelle Livs eneste Udviklingsimpuls, det aandelige Livs første Fornødenhed. Men medens tidligere Udvandring og Udenlandsrejser var det virksomste Middel til at skaffe Aanden denne Bevægelsesimpuls (Historien viser da ogsaa, at intet autoktont Folk er bleven historisk), saa kan Enhver nu gjennem Literaturen deltage i alle store Folkeslags ejendommelige Livsanskuelse og Tankeretning, se Billedet «af mange Menneskers Byer og lære deres Sæder at kjende», og Aanden, der maa prøve Modsigelserne, vil ikke finde Hvile uden efter en Kamp, der har givet den Væxt og Storhed; — for ikke at tale om, at allerede den, der til sin Morgenkaffe andægtig læser de journalistiske Hovedorganer for Samfundets store social-politiske Partier, som her f. Ex. «Dagbladet», «Morgenbladet» og «Socialdemokraten», vil kastes ud paa Tankekrisisens af og til temmelig oprørte Hav. Og for at lade Exemplernes Anskuelighed hjælpe til at indøve en social Grundtanke: hvad er det, der lader Tankerne og Anskuelseerne i smaa Byer, der leve relativt isolerede, blive saa besynderlig begrænsede og smaalige? Aabenbart Mangel paa Differensation og Vexelvirkning, Mangel paa væsenlig Modsætning og Kamp. Og hvad er det, der giver de store Byer dette stærkt pulserende Liv og gjør, at «deres Tiltrækningskraft staaer i lige Forhold til Massen og i omvendt Forhold til Afstanden»,

hvad gjør Paris til Frankrigs Hjerte eller maaske rettere til dets Hjerne? Ikke det, at de store Byers Indbyggere ere mere begavede end de smaas, men de større Betingelser for Udviklingen af de menneskelige Evner og Kræfter i det Gode som i det Onde. Og hvilke ere disse Betingelser? Forskjel og Vexelvirkning. Det er Hovedgrunden. En afledet Aarsag er, at en stor Del af de driftigste og mest intelligente Hoveder netop søge hen, hvor Betingelserne for et driftigt, intelligent og kæmpende Liv er størst.

Et Samfund kan da foreløbig betragtes som en i alsidig Vexelbestemmelse staaende Flerhed af Individuer. Som enhver anden Organisme repræsenterer det en ved de differentierede Deles Stræben mod et fælles Midtpunkt til et Hele forenet, ved en Almenvilje levendegjort Flerhed. Vexelbestemmelsen selv har da sin økonomiske, juridisk-sædelige, politiske og intellektuelle Side, og jo større den er, desto mere udviklet er Samfundet. Og det er Socialvidenskabens Opgave at udvikle dette Samfunds Tilblivelse, Udvikling, Bygning og Betingelserne for dets Udvikling og Sundhed*). Sociologien eller Socialvidenskaben er Læren om den sociale Organisme, som Biologien er Læren om den fysiske Organisme.

---

*) I stor Almindelighed er Menneskeheden et Samfund; vi tale om det menneskelige Samfund. Men dette Samfund er saa løst, saa udstrakt i Tid som Rum, at det er Sociologien nødvendigt at begrænse sig til saadanne Samfund, der finde deres Udtryk i et Folk, en Stat eller en begrænset, i indholdsrig Vexelvirkning staaende Gren af Menneskeheden. Ja Begrebet Menneskehed er jo egenlig et abstrakt Begreb, til hvilket Ingen tilsvarende Virkelighed existerer. Først i den nyere Tid er ved den større Vexelvirkning mellem denne Jords Folkeslag en Mulighed given til Virkeliggjørelse af Noget, der kunde føre Navn af Menneskeheden.

III. **Samfundet danner Individet.** Vexelvirkningens store Lov er først denne: det er Cellen, der danner Organismen (enhver Organisme fremgaar da ogsaa af en enkelt Celle), og omvendt: det er Organismen, der danner Cellen, anviser denne sit ejendommelige Liv, sin Bygning og sine Funktioner, o: socialt: Individet danner Samfundet og Samfundet Individet: her er en Vexeldannelse. Den Sætning, der lettest forstaas og dog saa ofte fornægtes, thi den fornægtes af Egoismen, er den, at Samfundet danner Individet. Cellen dannes af Organismen; den faar kun sin ejendommelige Funktion i sin Bestemthed af Organismen. Individet er en Frembringelse af det hele Samfunds samvirkende Arbejde. Hans intellektuelle Kapitaler ere Samfundskapitaler, allerede Formen for hans intellektuelle Liv, Sproget, er det; og hans reelle Kapitaler er det ikke mindre; ikke Resultatet af hans Arbejde alene, han var saa nok saa meget en «self-made man», men Resultatet af individuelt-socialt Arbejde. Det individuelle Arbejde sparer ikke. Hvad det enkelte Individ, det være nok saa stort, bidrager til Menneskehedens uendelige Udviklingsproces, er kun lidet, sammenlignet med det Samfunds uendelige Arbejde, i hvilket han tænker, lever og er. Psykologien opdager, at det i Grunden ikke er Mennesket, der tænker, men et Noget, det Ubevidste (deri da indbefattet den hele Sum af Livets i Sindets Dyb nedfældede Erfaringer), der tænker i ham. Socialvidenskaben opdager, at dette Noget, det Ubevidste, igjen grunder i det uendelige, ideale Hele af Tanker, Anskuelse, Stemninger, Institutioner o. s. v., der kaldes det menneskelige Samfund. Den medicinske Psykologi opdager, at det er et problematisk Spørgsmaal, om eller hvorvidt For-

bryderen egenlig er fri, og den tænksomme Betragter af den frie Vilje opdager mer og mer dens Bestemmethed ved Motiver, der vise hen til Menneskets Afhængighed af et større Hele, til dets Bestemmethed ved Udviklingen i et vist socialt Klima. Og Moralstatistiken viser os i de aarlige Forbrydelsers konstante Tal, «et Budget, der betales med større Regelmæssighed end Finansernes», at det i en vis Forstand er Samfundet, der er Forbrydelsernes Grund, og at den, der vil forbedre Individet, maa søge en Omdannelse af de sociale Betingelser, under hvilke han lever*). Socialvidenskaben endelig gjør det tydelig, at de Motiver, der navnlig vise deres Indflydelse i det Gode som i det Onde, ere udsprungne af Menneskets sociale Natur, af Hensynet til Medmenneskene, — som en Kvinde umiddelbart føler dette Hensyn i Modens Magt, i den Fornemmelse, at hun dog maa «se ud som andre Mennesker». Hvad der giver Livet sin ejendommelige Farve, gjør det rigt baade i materiel og aandelig Henseende, udspringer fra Samfundet. I Naturtilstanden er Mennesket en uendelig beklagelsesværdig Skabning. Han kan kun tilfredsstille de allertarveligste Fornødenheder, og hele Rækken af finere og aandigere Fornødenheder, der giver Kulturen sit Præg, er ikke til for ham*). Han er ikke klædt uden i Dyrets Skind, hvis han er naact saa vidt, at han kan nedlægge Dyret. Han taler ikke, men han laller kun. Han har ingen Ideer, ingen almindelige Anskuelser. Han er et Dyr, der dog er mere end et Dyr — med Selvbevidsthedens uendelige Anlæg. Og som mere end et Dyr elendigere end Dyret. Thi medens

---

*) Quetelet: Du Système social.

**) Se Fr. v. Hellwald: Kulturgeschichte. Aushurg 1874. S. 15 ff.

Dyret har Alt som Gave, har han Alt som Opgave. Alle Værdier, materielle som ideelle, vindes kun ved dets Selvvirksomhed, og den Selvvirksomhed, der er Værdiernes Skaber, er aldrig individuel, men social. Mennesket alene har en væsentlig Historie, men Historien er Socialhistorie. I Naturlilstanden er han Intet, men han kan vorde Alt i Samfundet, og alle Værdier ere Samfundsværdier: Sprog, Videnskab, de materielle Værdier ere vundne ved Samfundets Arbejde*). Og Alt er vundet ved den uendelige Vexelbestemmelse, betinget ved stigende Differentiation og Association. Det individuelle Arbejde sparer ikke, frembringer ingen Kapital, skaffer ingen Magt over Naturen, o: ingen Rigdom, thi Menneskets Rigdom er dets Magt over Naturen. Og ligeledes: det individuelle Aandsarbejde grundlægger ingen Forskning, frembringer ingen intellektuelle Kapitaler. Al Fortælling om Oldtidens Kæmpearbejde er Intet mod den nyere Tids Kæmpearbejde ved social Arbejde (Jærnbaner, Telegrafer o. s. v., o. s. v.)**). Enhver, der kjender Økonomiens Abc, kjender Arbejdsdelingens store økonomiske Betydning. Adam Smiths Exempel med Knappenaalen med dens 18 forskjellige Processer, ved hvilken Arbejdsdeling 10 Arbejdere kunne producere den uhyre Sum af 50,000 Knappenaale om Dagen, medens en enkelt Arbejder kun vilde kunne producere højst 20, er almindelig kjendt. Det er en Diffe-

---

*) Den nyere sammenlignende Sprogvidenskab, enhver Videnskabs Historie og endelig Økonomien som historisk Videnskab (Roscher) viser os dette.

***) Ja nu iler Virkelighedshensynet forud for Fantasien. Per Gynts Tanke om Saharas Forvandling:

•Som en Livsensflod ville Vandene skylle
Ind gennem Svælget og Ørkenen fylde•

er først kommen frem hos driftige Ingeniører.

rensation, og en Differentiation, der er en Følge af Samfundets Udvikling, sidst en Følge af Maskinen, der igjen har sin Grund i en uhyre ideal Samfundsudvikling. Og Arbejdets Deling forudsætter dets Association, den enkelte Operation udføres med Hensyn til alle de andre, den enes Arbejde maa understøtte den andens, den ene Ensidighed maa integreres ved den andens. Her er en Kræfternes uendelige Forskjel i Stræben efter en Kræfternes Harmoni. Den samme Differentiation og Association, det sociale Arbejdes Særkjende, viser sig paa det aandelige Omraade. Videnskaben, oprindeligt i Virkeligheden en, har delt sig i en Flerhed af enkelte Videnskaber, der dog ikke blot gjensidig forholde sig til hinanden og støtte hinanden, men alle maa tjene den samme væsentlige Enhed, Sandhedens af Erkjendelsen altid tilstræbte Totalitet. At Menneskets ideale Væsen kun udvikles i Vexelbestemmelse med andre Individuer og med Samfundet, vide vi Alle. Og det ses slaaende af Videnskabens Historie. Der kan kun bygges dygtigt og i Sandhed, naar der bygges videre paa Fortidens Gjerning og i Vexelbestemmelse med Nutidens*). Kun ved Arbejde udvikles Mennesket, men det i Sandhed udviklende og produktive Arbejde er ikke individuelt, men socialt. Rigtigt siger Taine, der som bekjendt vil forklare de forskjellige

---

*) Et slaaende Exempel frembyder den danske Videnskabelighed i Forholdet mellem Tycho Brahe og Kepler. Det var Tychos glimrende Observationer, der gjorde, at Kepler fandt Marsbanen ved Induktion. Og idet Kepler fandt Lovene for Himmellegerens Bevægelser, var den uhyre Masse af omhyggelige Observationer, der var Tychos Livsarbejde, gjort overflødig. Det er interessant og vemodigt: den enkelte brænder ofte op i den sociale Udviklings Lys. Men jeg er kun en forbigaaende Celle i den sociale Organisme, selv om jeg er en Tycho Brahe.

Retninger i Literaturen og Kunsten ud fra det producerende Individts «milieu», sociale Atmosfære eller Klima, og saaledes forvandler Literatur- og Kunst-Historien til Socialhistorie: «Mennesket tror at udrette Alt ved sin personlige Tanke og Vilje, og dog udretter han Intet, naar ikke de Omgivende virke med; han indbilder sig, at han følger den svage Stemme, som taler i hans Indre, og dog hører han den kun, fordi den forstærkes ved Tusinder af larmende og myndige Stemmer, som udgaa fra alle hans Omgivelser, fjernt og nær, som blande sig med denne indre Stemme og klinge harmonisk sammen med den»^{*)}).

IV. Individet danner Samfundet. Individet udvikles kun i Samfundet: dets Arbejde er kun produktivt ved at være socialt Arbejde. Men omvendt, Individet danner Samfundet. Der var i Organismen en Vexelbestemmelse mellem Cellen og Organismen, og som Cellen fra sit Synspunkt spejler hele Organismen, saaledes afspejler Individet, fra sit Standpunkt, i sin Ejendommelighed, det sociale Hele, er en Mikrokosme, «Tilværelsens Baand». Men som Organismen kun bestaar af Celler (og Inter-cellularsubstans), saaledes bestaar den sociale Organisme kun af Individier (og Kapitaler, materielle og idelle), og som Organismen har sit Udspring og sit Urbillede i Cellen, saaledes har Samfundet det i Individet. Det er Cellen, der danner Organismen, i den Forstand er der i Cellen en vis ensartet Bygning. Mennesket var altid Menneske. Det gjorde altid væsenlig de samme Love og Kræfter gjældende, kun i højst forskjellig Udvikling og

---

^{*)} Den engelske Literaturs Historie (Renaissancen). Overs. af Vodskov. S. 121.

under forskjellige Former, og der kommer Intet frem i den sociale Organisme, som ikke er præformeret i Cellen, i Individet og Familien. I den Forstand er der intet Nyt under Solen. Gaar Videnskaben tilbage til den tidligste Oprindelse, der var dog Spirer og Anlæg til det Komende. Mennesket hævdede sig selv i kraftig Egoisme (Individualismens Princip) og følte dog Trang til at slutte sig sammen (Socialismens Princip). Det levede og døde, elskede sig selv og følte dog Trang til at elske et Andet. Det arbejdede, og uvilkaarligt begyndte det en Arbejdets Deling: Kvinden var der dog anvist en anden Lod end Manden. Det kæmpede for Existensen, for Tilværelsen og for en fortrinlig Plads i den sociale Tilværelse. Det kæmpede mod Naturen og besejredes af Naturen (Indien) eller overvandt Naturen (den første Bue, Øxen o. s. v. var et Redskab af Menneskeaaften, en virkeliggjort Tanke, der fik mere end Tankens Magt, en Sejr over Naturen, altsaa en Kapital, og hvert af disse Ting fordrer et Geni til sin Skaber). Det kæmpede med Mennesket og overvandt eller besejredes af Mennesket. Det gjorde det ubevidst; det Nye er, at det er bragt til Bevidsthed. I den Forstand er der altsaa i Cellen en ensartet Bygning. Men omvendt Cellen dannes af Organismen, faar sine Functioner i sin Bestemthed ved Organismen; i den Forstand var det Samfundet, der dannede Individet. Dets religiøse Anskuelse, dets Tankesæt, dets økonomiske og politiske Liv, Alt dannes af Samfundet. I Samfundet alene udvikles Individet, og hvad det udvikles til, er det. Dog denne Side er set; vi maa betragte den modsatte.

Mennesket er et socialt Væsen. Organismen er præformeret i Cellen. Der fremgaar Intet i Samfundet, som

ikke direkte eller indirekte har sin Grund i Individet (det er da ogsaa de store Individier, Genierne, fra hvem de store Impulser og sociale Nydannelser udgaa. Derfra Herodyrkelse og den historiske Anskuelse, at Historien er Historien om de store Mænd). Mennesket er som Livet sit eget Maal; men det naar kun sit Maal, Udviklingen af sine Evner og Kræfter i Samfundet og maa med Naturnødvendighed danne Samfundet, der da igjen danner Individet. Det er en Vexeldannelse. Livets Maal, der skal virkeligjøres i Samfundet, har sin Grund i den menneskelige Naturs Fornødenheder og Anlæg, og i disse er Samfundet præformeret. Hvad er da Mennesket? Det er

1. et sanseligt Væsen med sanselige Fornødenheder. Det maa først og fremmest sørge for Opholdelsen af Legemet ved Næring, Klæder, Bolig. Det søger at tilfredsstille sine Fornødenheder ved Udvikling af Jagt, Fiskeri, Kvægavl, Agerbrug, Værkbrug. Det maa med Nødvendighed grundlægge Privatejendommen og skabe Kapitalen. Der danner sig en økonomisk Verden, betinget ved Arbejdsdeling og Arbejdsforening, ved Differentiation og Association, og jo dybere denne er, desto større er, under Forudsætning af Individets Energi og Forsynlighed, Kapitalens Udvikling, desto mere udviklet Samfundets økonomiske Verden. (Man sammenligne de sanselige Fornødenheder, et uudviklet Samfund eller den isolerede Tilstand kan tilfredsstille, med de, et udviklet Samfund tilfredsstiller.) Saaledes udvikles en af Samfundets vigtigste Sider ud fra Menneskets sanselige Væsen; men, vi maa ikke glemme det, kun ved Understøttelse af Menneskets ideale Natur, dets Trang til Samfund og Aandens Virksomhed. 2. Mennesket er et sanseligt-

aandeligt Væsen. Den naturlige sanselig-aandelige Adskillelse mellem Mand og Kvinde fordrer naturlig For-
 ening, til Slægtens Forplantelse og til Individets Udvikling
 ved en Association, grundet paa denne, den sociale Til-
 værelses største og mest farverige Differentiation. Det
 lille Samfund, der kaldes Familien, bliver efterhaanden
 til, og dermed den egenlige sociale Celle. Den vold-
 somme Drift, som Naturen har givet ved Kjønnenes
 Differentiation, Associationens dybeste Drift, begynder
 saaledes sin store civilisationshistoriske Mission; med
 hint Fremblik mod Fremtiden, der ligger i Kjærligheden
 til Børnene, og med den Udvikling, som Samlivet mellem
 det Forskjellige giver. Og fra denne sociale Celle voxer
 Samfundet frem. Af Individerne fremgaar altsaa Familien,
 af beslægtede Familier i Kampen for Tilværelsen Stammen,
 af Stammerne Folk og Race med deres ejendommelige
 ethniske Forskjelligheder. Af disse igjen ved Kampen
 for Tilværelsen Forskjellen mellem Sejrende og Overvundne,
 en Forskjel, der igjen giver Anledning til Klasseforskjel,
 Forskjel i Kaster, Stænder o. s. v. Den indre Leddeling,
 der allerede maatte findes paa de lavere Trin i Forskjellen
 mellem Bydende og Lydende, bliver saaledes rigere og
 rigere, og Alt udgaaende fra Familien, der i sig som en
 social Organisme spejlede Samfundets forskellige Sider:
 den økonomiske, retslig-sædelige, politiske og intellek-
 tuelle. 3. Mennesket er et idealt Væsen, følede,
 villende, tænkende, med Trang imod æsthetiske, etiske,
 videnskabelige Idealer, det Skjønnes, det Godes og det
 Sandes Idealer. Den menneskelige Udvikling træder ofte
 ensidigt frem, som vi se den græske Oldtid væsentlig
 fremhæve og udforme det Skjønnes Ide, Middelalderen
 det Godes Ide og den nyere Tid det Sandes Ide; men

mer eller mindre maa alle disse ideale Drifter udpræge sig i det sociale Hele. Vi behøve blot at minde om Kirke og Skole, Universitetet og hele den videnskabelige Literatur, Kunstanstalter og hele den kunstneriske og æsthetiske Literatur. Der oprettes ikke i Samfundet en Kirke, der faar uhyre Magt over Individerne, naar der ikke i Individet er religiøs Trang; ikke Universiteter og videnskabelige Lærestalter, naar der ikke i Mennesket er en medfødt Erkjendelsens Trang. Og fremfor Alt: Staten og Samfundet selv vilde ikke existere som Enhed, naar der ikke i Menneskets Væsen laa en social Enheds-trang, grundet i dets Væsen, at det som sat ud fra det uendelige Alt-Enheds-Liv stræber hen mod Livets Enhed, mod alt det, der er sat ud fra det samme Ene-Liv^{*)}. Overalt søger Menneskesjælen sig selv, al Forstaaelse er jo Selvførstaaelse, al Handling Selvhandling. Men Selvet er en Enhed, sat ud fra en dybere Enhed. I Alt viser sig derfor denne Enhedsstræben: theoretisk, æsthetisk, ethisk^{**)} og saaledes fremfor Alt politisk og socialt. I denne sociale Enhedsstræben, hvis umiddelbare individuelle Form er Sympathien, har Samfundet og Staten sin Grund. Det absolute Monarki, der sammenholder en Vrimmel af stærkt egoistiske Individuer, ofte uden egenlig Vexelvirkning, altsaa uden Samfundets forbindende Enhed, det absolute Despoti, der oprindeligt er saa nødvendig for at tvinge Individerne til Lydighed under en Enhed, en Enhed, der her er i sin laveste Form, som Herskerens Lune, en Almenvilje, der her er som Enkeltvilje, — er kun mulig ved denne Følelse, at Enheden er nødvendig,

^{*)} Se Cl. Wilkens: Liv — Nydelse — Arbejde. 2den Del. 1874. S. 90 og ff. St.

^{**)} Se Cl. Wilkens: Erkjendelsens Problem. 1875. Indledn. XVI ff.

at ellers er Alt tabt, at de vildeste Herskerluner er Intet imod Samfundets Kaos. Det er Trangen til Samfund og Enhed, der er det Stærkeste og Bedste i Samfundet, og som danner Samfundet. Og ophører det at være det, opløses Alt i grænseløs Egoisme, da opløses Organismen, og Atomismen hersker; vi have det sociale Kaos. Samfundet er fortabt, og Individet er fortabt, og fortabt, fordi det har udviklet sig imod sit Væsen. Det har handlet imod sit Væsen, fordi det har handlet imod det Oprindelige, det Aprioriske i sit Væsen. Thi det dybeste Bevis for Menneskets sociale Væsen ligger i det Aprioriske, i det Almengyldige i dets Natur. Og det Aprioriske, det Almengyldige har igjen sin Grund i Livets Enhed, sin Grund i, at det enkelte Liv er sat ud fra det uendelige Ene-Liv, har sit dybeste Liv, sin Grund og sin Enhed, sin Grundenhed i dette. I det theoretiske Liv træder dette Aprioriske tydeligt frem, men det viser sig ogsaa paa det Skjønnes og Godes Omraade. Sat ud fra Enheden, maa Mennesket overalt søge Enheden; socialt er Menneskets dybeste Stræben en Enhedsstræben, og denne alene ligger til Grund for den sociale Organisation. — Samfundets væsentlige Kjendemærke var den uendelige Vexelvirkning, betinget ved Differensation og Association; og alt dette har sin Grund i Menneskets Natur. Samfundet er det totaliserede Hele af de objektiverede Menneskedrifter: i den Forstand har Plato Ret, naar han kalder Samfundet Mennesket med store Bogstaver.

(Fortsættes.)